

ТЕМА 11

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

11.1. *Управління основним капіталом (основними засобами)*

11.2. *Управління оборотним капіталом*

11.3. *Управління інтелектуальним капіталом*

11.1. Управління основним капіталом (основними засобами)

За будь-якої суспільно-економічної формації вирішальну роль у функціонуванні підприємства відіграють наявність і органічна єдність засобів і предметів праці, робочої сили, землі, інтелектуального капіталу та підприємництва. Обов'язковим натурально-речовим елементом економічної діяльності є основні засоби та їх узагальнена економічна форма – основний капітал. Основні засоби є продуктивною формою основного капіталу, який у процесі відтворення може також бути в грошовій, нематеріальній фінансовій та товарній формах. Від рівня забезпеченості ними, їхнього стану та структурного складу залежить результативність діяльності і розвиток підприємства, галузевого і макроекономічного зростання. Тому ефективне управління основними засобами і основним капіталом є неодмінною умовою економічного зростання на мікро- та макрорівнях.

Головною метою управління основними засобами (основним капіталом) є забезпечення їх кількісних, вартісних і структурних параметрів в обсягах, достатніх для нормального функціонування, розвитку і підвищення конкурентоспроможності підприємства, а також забезпечення їх ефективного використання для максимізації фінансово-економічних показників та стійкості фінансово-майнового стану підприємства.

Формування ефективної системи управління основними засобами передбачає розуміння особливостей такого виду ресурсів підприємства. За П(С)БО 7 основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [23]. Основні

засоби серед інших складових ресурсного капіталу мають специфічні ознаки, що розкривають їхню сутність за різними аспектами, дають змогу їх ідентифікувати і відповідно обґрунтувати механізм управління ними (табл. 11.1 і 11.2).

Зважаючи на загальносвітову концепцію сталого розвитку, формування соціально-орієнтованої економіки, а також цілі підприємства з максимізації результативності своєї діяльності, будь-якому підприємству під час формування і використання матеріально-технічної бази слід враховувати значення основних засобів за всіма аспектами, а також їхні класифікаційні групи за різними критеріями (див. табл. 11.2).

Основними завданнями управління основними засобами (основним капіталом) з огляду на його мету є такі:

- визначення раціонального обсягу основних засобів (кількісних параметрів) для забезпечення нормального функціонування підприємства, передовсім його основної операційної діяльності;
- обґрунтування раціонального видового складу і структури основних засобів залежно від виду діяльності підприємства;
- визначення і забезпечення оптимального складу джерел фінансування формування основних засобів;
- забезпечення максимального рівня ефективності використання основних засобів;
- і як підсумок зазначеного вище – забезпечення відповідної потребам підприємства моделі відтворення основних засобів.

Відтворення основних засобів є результатом кругообігу основного капіталу, визначається їхніми базовими властивостями, характеризується циклічністю та динамічністю.

Постійність відтворення передбачає безперервний рух капіталу – його циклічний кругообіг. За один цикл основний капітал набуває трьох своїх функціональних форм і проходить три стадії: сфера обігу (перетворення грошового капіталу у виробничий у разі придбання основних засобів) – виробнича сфера (перетворення виробничої форми капіталу в товарну у разі використання основних засобів і споживання їхньої вартості) – сфера обігу (трансформація товарної форми капіталу в грошову у разі реалізації продукції і погашення дебіторської заборгованості). Відтворення основних засобів є процесом взаємопов'язаних стадій їх виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки в робочому стані через здійснення ремонтів і відновлення в натурі.

Процес відтворення основних засобів підприємства протікає в розрізі різних видів його діяльності, що зумовлює необхідність обґрунтування взаємопов'язаних елементів інвестиційної, кредитної, амортизаційної політики підприємства та управління грошовими потоками (рис. 11.1).

Зважаючи на зв'язок відтворення з різними видами діяльності підприємства, **управління основними засобами** є системою взаємопов'язаних елементів фінансового, інвестиційного та операційного (зокрема виробничого) менеджменту.

Ефективне управління потребує обґрунтованого механізму. Дієвий механізм управління підпорядкований конкретній меті і є упорядкованою сукупністю взаємопов'язаних

Таблиця 11.1

Економічна природа основних засобів за їхніми сутнісними ознаками – особливостями в контексті порівняльної характеристики за принциповими відмінностями від інших видів ресурсів

Види ресурсів		Основні засоби	
Земля	основні засоби збільшуються в розмірах, підлягають заміні, мають обмежений термін експлуатації, зазнають різних видів зносу;		
	земля – просторово обмежена, відповідно до своїх властивостей незамінний чинник виробництва, стаціонарна (не підлягає переміщенню), має необмежений термін використання і не зношується за умови правильного використання		
	основні засоби – результат суто людської праці;		
	земля, біологічні активи рослинництва і тваринництва мають природне походження		
Худоба та птиця, інші біологічні активи тваринництва			
Біологічні активи рослинництва			
Праця	фізична	основні засоби – агреговані неперсональні чинники виробництва; праця і підприємництво не відчужуються від людини	основні засоби мають матеріально-речову форму;
	розумова		
Підприємництво			
	Нематеріальні активи та інформація	об’єкти інтелектуальної власності, інформація	основні засоби знецінюються через усі види зносу; нематеріальним активам та інформації неперитаманний фізичний знос, можуть не знецінюватись
		неідентифіковані активи	
Оборотні засоби	основні засоби: зберігають матеріальну форму впродовж строку корисного використання більше року чи операційного циклу, якщо він довший за рік; потребують відтворення після завершення цього строку; їхня вартість на готову продукцію переноситься частинами в розмірі амортизаційних відрахувань упродовж кількох виробничих циклів;		
Фінансові ресурси	оборотні засоби: втрачають свою первісну матеріальну форму впродовж одного операційного циклу; повністю споживаються в кожному операційному циклі та переносять вартість на готову продукцію; потребують відтворення в первісній натуральній формі після кожного виробничого циклу		
	основні засоби мають матеріально-речову і вартісну форму; фінансові ресурси мають грошову форму		

Таблиця 11.2

Схема сутнісно-структурної багатогаспектної характеристики основних засобів

Основні засоби – це:					
Сутність основних засобів	об'єкт права власності, вид майна з відповідними майновими правами володіння, користування, розпорядження	чинник соціальної ефективності: поліпшення умов праці людини, підвищення рівня безпеки праці, збільшення заробітної плати, економії праці	результат людської праці; чинник виробництва, що має матеріально-речову форму, довгостроковий термін використання; в процесі експлуатації поступово втрачає споживчу вартість; забезпечуючи отримання економічного ефекту	суб'єкт впливу на навколишнє середовище	цілісна керована підсистема, об'єкт управління щодо планування, прогнозування, контролю, аналізу і регулювання процесів формування, використання та відновлення основних засобів
		чинник зростання економії праці (economy of labour)			
		чинник зростання коефіцієнта взаємодії людини з природою			
Аспект	інституційно-правовий	соціальний	економічний	екологічний	управлінський
Основні класифікаційні групи основних засобів	власні; орендовані; в лізингу; в заставі	соціально ефективні; соціально неефективні	за участю в господарській діяльності: виробничі, загальноновиробничі, адміністративні; за видами діяльності: основна, інша операційна, інвестиційна; за галузевую належністю: за галузями економіки та їхніми підгалузями	екологобезпечні та небезпечні; енергоощадні	повністю контрольовані; частково контрольовані
Види основних засобів	будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар, капітальні витрати на поліпшення земель, інші основні засоби та необоротні матеріальні активи				
Основні класифікаційні групи основних засобів	власні; орендовані; в лізингу; в заставі	соціально ефективні; соціально неефективні	за участю в господарській діяльності: виробничі, загальноновиробничі, адміністративні; за видами діяльності: основна, інша операційна, інвестиційна; за галузевую належністю: за галузями економіки та їхніми підгалузями	екологобезпечні та небезпечні; енергоощадні	повністю контрольовані; частково контрольовані
Види основних засобів	будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар, капітальні витрати на поліпшення земель, інші основні засоби та необоротні матеріальні активи				

об'єкти обліку щодо рестрації, вимірювання накопичення та узагальнення інформації про операції з основними засобами з подальшим використанням для управління

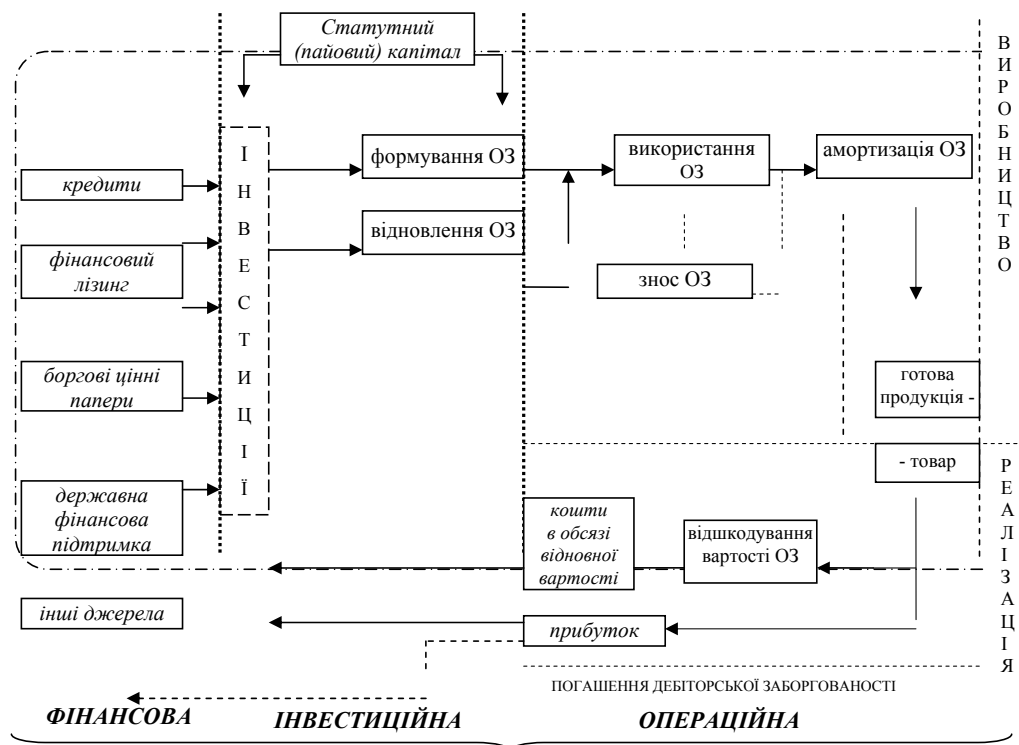

Рис. 11.1. Схема відтворення основних засобів (ОЗ) за видами діяльності підприємства

і взаємодоповнювальних заходів, методів та інструментів з організаційного та економічного впливу, які забезпечують процес запланованої моделі відтворення (рис. 11.2).

Мета відтворення основних засобів зорієнтована на модель, адаптовану до потреб і можливостей підприємства, основними параметрами якої є:

- тип технологічної інноваційності виробництва, який визначають технології, що застосовуються (архаїчні, класичні; інтенсивні та умовно інтенсивні, високі);
- вид відтворення;
- напрям відтворення;
- тип відтворення;
- комбінація методів і форм відтворення;
- індикатори відтворення (річний приріст основного капіталу, рівні надходження і вибуття та їх співвідношення, періодичність відтворення).

Формування необхідних параметрів і своєчасність оновлення основних засобів відповідно до потреб підприємства потребує адаптації і постійного поліпшення параметрів відтворення (видів, напрямів, типів) шляхом його здійснення найбільш ефективними і прийнятними формами і методами, раціональними способами відшкодування та накопичення основних засобів, оптимальної структурної збалансованості джерел відтворення (табл. 11.3).

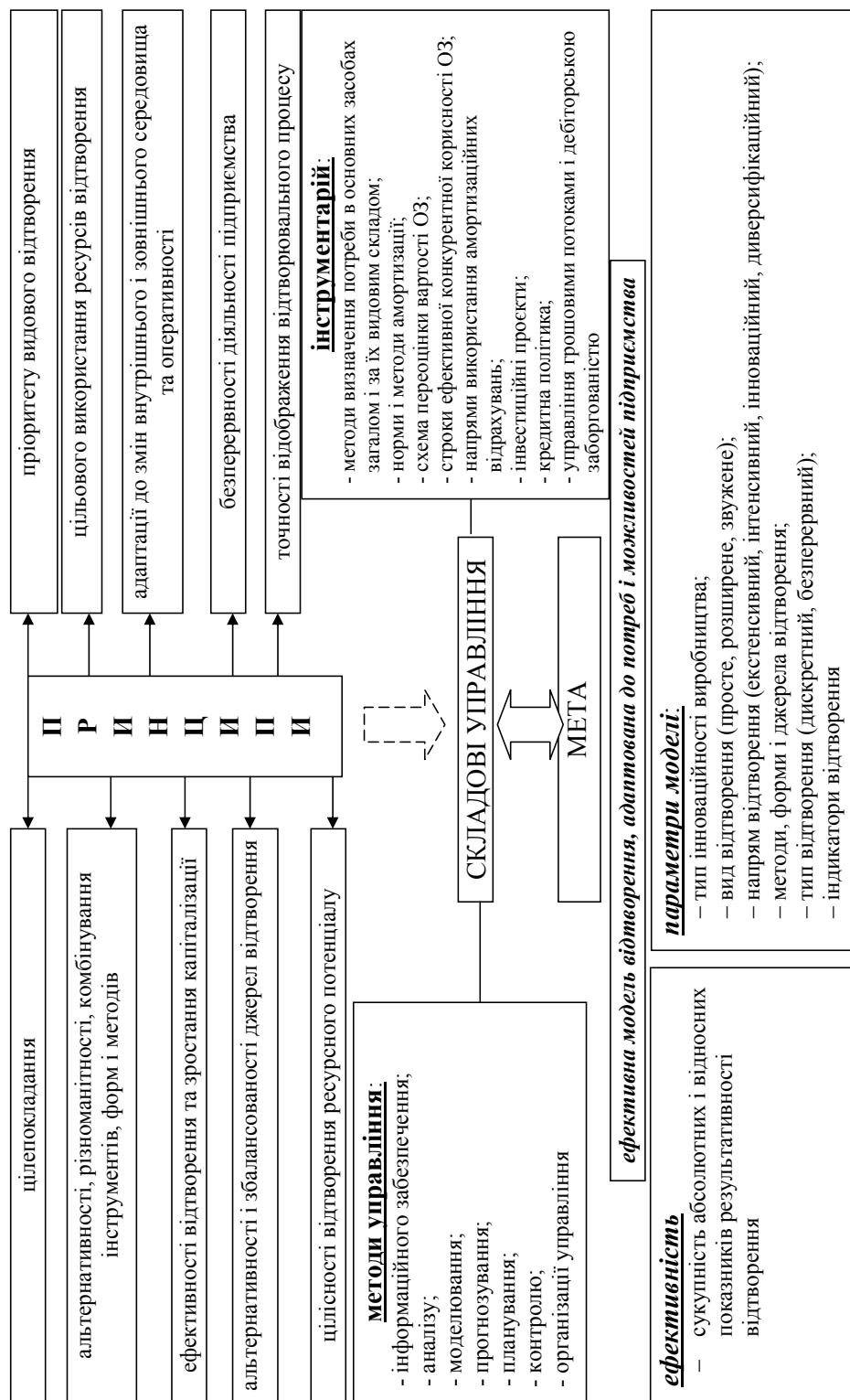

Рис. 11.2. Основні складові системи управління відтворенням основних засобів підприємства

Таблиця 11.3

Класифікація видів, форм, методів і джерел відтворення основних засобів

Класифікаційна ознака	Класифікаційні групи
Вид відтворення	просте, розширене, звужене
Напрямок відтворення	екстенсивний, інтенсивний, інноваційний, диверсифікаційний
Тип відтворення	дискретний, безперервний
Метод відтворення сукупної споживчої вартості основних засобів	нове будівництво, розширення потужностей, реконструкція, технічне переозброєння і підтримка потужностей, консервація виробництва
Форма відтворення індивідуальної споживчої вартості основних засобів	оновлення, капітальний ремонт, модернізація
Джерело ресурсного забезпечення формування та відтворення основних засобів	внески до статутного (пайового) капіталу, додатковий капітал, амортизаційні відрахування, прибуток від операційної та інших видів діяльності, доходи від реалізації основних засобів, бюджетні асигнування, кредити банків та позики інших фінансових установ, лізинг тощо

З позицій управління відмінність між простим і розширеним відтворенням основних засобів пов'язана з пріоритетністю об'єктів та основних елементів тактичного та стратегічного управління діяльністю підприємства. Амортизаційні відрахування як фінансова основа простого відтворення сприяють розв'язанню тактичних завдань, оскільки дають змогу підтримувати корисність основних засобів на одному рівні. У перспективі стратегічного управління відтворення основних засобів має розглядатися не лише з позицій збереження їх корисності, а й її збільшення. Це своєю чергою вимагає реалізації стратегії розширеного відтворення.

Ефективність управління основними засобами визначається взаємопов'язаним і планомірним управлінням на всіх етапах операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства, а не ситуативним ухваленням управлінських рішень щодо придбання, вибуття (ліквідації, продажу) чи ремонту основних засобів.

За етапами відтворювального процесу виокремлюють методи управління процесом відтворення на етапі ресурсного забезпечення, на етапі виробництва і реалізації продукції, на етапі розподілу. Етапність безпосередньо управління відтворенням основного капіталу передбачає: формування інформаційної бази про фактичний стан основних засобів та джерела фінансування відтворення; здійснення за допомогою ретроспективного аналізу діагностики стану, використання і відтворення; моделювання і прогнозування відтворення з використанням методів перспективного аналізу; планування відтворення за результатами моделювання і прогнозування з метою обґрунтування його цільових параметрів з урахуванням можливостей їх фінансування; організація управління відтворенням; контроль за виконанням планів шляхом подальшого моніторингу ситуації; ухвалення рішень за результатами контролю для регулювання ситуації і ухвалення відповідних управлінських рішень. Основні складові управління основними засобами наведено в табл. 11.4.

Таблиця 11.4
Складові управління щодо ухвалення рішень з формування, використання та відновлення основних засобів

№ з/п	Основні складові	Методи обґрунтування і ухвалення рішень	Коментар
1	Визначення комплексу показників щодо аналізу основних засобів та алгоритму їх розрахунку	індивідуальних чи колективних експертних оцінок	Використовуються показники щодо рівня зносу, фізичної придатності, структури основних засобів, рівня їх вибуття, списання, оновлення, ефективності використання, технічної оснащеності виробництва з адаптацією до специфіки підприємства і потреб управління.
2	Визначення фактичної наявності, стану, відтворення та ефективності використання основних виробничих засобів та основних засобів іншого призначення (для функціонуючого підприємства)	інвентаризація, аналіз, експертної оцінки	Інвентаризація проводиться з детальним оцінюванням кожного об'єкта щодо зносу, відповідності технічного стану подальшій експлуатації тощо. Важливим моментом інвентаризації є встановлення найбільш ефективного використання та виявлення надлишкових активів. Визначаються фактичні рівень фізичного і морального зносу, рівень використання, показники руху і відтворення.
3	Обґрунтування строків корисного використання, раціональних методів і норм нарахування амортизації основних засобів	колективних експертних оцінок	Визначаються методи нарахування амортизації по кожному виду або об'єкту основних засобів, які є оптимальними серед альтернативних з урахуванням обґрунтованих строків корисного використання об'єктів. При цьому враховуються вимоги П(С)БО 7 «Основні засоби» та ПКУ (п. 138.3 ст. 138).
4	Формування політики переоцінки основних засобів	експертних оцінок	Зважаючи на довгостроковість використання основних засобів, зміну цін на них і необхідність відшкодування їх відновної вартості, є потреба в переоцінці. Ухвалюється рішення щодо порядку і методу переоцінки.
5	Визначення потреби в основних засобах	нормативний, моделювання	Розраховується відповідно до нормальної потужності підприємства на основі технологічних карт, з використанням технічної специфікації. Для виробництва з підвищеною ризиковістю потребу в ОЗ можна визначати коригуванням технологічної потреби на певний страховий запас засобів праці.

Продовження табл. 11.4

№ з/п	Основні складові	Методи обґрунтування і ухвалення рішень	Коментар
6	Обґрунтування видів і напрямів відтворення відповідно до фактичної і перспективної спеціалізації підприємства, його інноваційної стратегії	колективних експертних оцінок, прогнозування	З урахуванням прогнозу попиту на продукцію і доцільності диверсифікації, інновацій, фази економічного циклу, системи оподаткування, державної економічної політики ухвалюється рішення щодо моделі відтворення
7	Обґрунтування форм відтворення індивідуальної вартості та методів відтворення сукупної вартості наявних ОЗ, доцільності їх подальшої експлуатації	індивідуальних та колективних експертних оцінок	Ухвалюється рішення щодо моделі відтворення. Враховується відповідність основних засобів спеціалізації, рівень придатності індивідуальних основних засобів з урахуванням їх фізичного і морального зносу, рівень агрегування з іншими елементами основних засобів
8	Визначення додаткової потреби в ОЗ за обраними параметрами відтворення	розрахунково-конструктивні	Різниця між потребою і фактичною наявністю основних засобів
9	Визначення потреби в коштах на відтворення ОЗ за обраними параметрами відтворення	розрахунково-конструктивні	Відповідно до фактичних ринкових цін на матеріально-технічні ресурси
10	Визначення потенційної здатності підприємства до самофінансування відтворення основних засобів (розрахунок потенційних власних фінансових ресурсів для цих потреб)	інвентаризація, економіко-статистичні та економіко-математичні методи прогнозування	Здійснюється інвентаризація та оцінювання наявних фінансових ресурсів, включно з оцінюванням дебіторської заборгованості відповідно до ймовірності її погашення і кредиторської заборгованості з позицій її впливу на поточну і перспективну платоспроможність підприємства. Шляхом прогнозування грошових потоків від різних видів діяльності розраховується чистий грошовий потік і грошові кошти як потенційні власні джерела фінансування придбання основних засобів. Слід враховувати як чисті грошові потоки від операційної діяльності, так і можливі грошові потоки від реалізації та ліквідації надлишкових активів.

11	Розрахунок потреби в залученні додаткових коштів для забезпечення відтворення	розрахунково-конструктивні методи	Розраховується відповідно до потреби в коштах і ймовірної розрахункової величини потенційних власних фінансових ресурсів
12	Визначення ймовірних потенційних фінансових ресурсів бюджетного фінансування відтворення	математичні методи прогнозування, колективних експертних оцінок	Визначається з урахуванням наявних механізмів державної підтримки, рівня ймовірності отримання державної підтримки
13	Розрахунок потреби в позикових коштах для забезпечення відтворення і визначення варіантів позикових джерел фінансування	розрахунково-конструктивні, моделювання	Враховуються умови кредитування та лізингу придбання основних засобів, ймовірність залучення позикових ресурсів фінансування відтворення
14	Обрунтування допустимих обсягів та оптимальної структури позикових джерел фінансування відтворення	моделювання, індивідуальних та колективних експертних оцінок	Серед різних варіантів комбінацій залучення позикових джерел фінансування обирається оптимальний. При цьому враховуються нормативні та критичні значення показників ліквідності і фінансової стійкості, формалізовані в нормативно-правових актах.

Кожен із цих етапів передбачає застосування цілого арсеналу різних методів. Стратегічне планування потреби в основних засобах як основи прогнозування, моделювання і планування параметрів відтворення слід здійснювати за системним підходом, який передбачає використання комплексу різних методів, основними з яких є: розрахунково-конструктивні (нормативний і балансовий), економіко-статистичні (екстраполяція, регресійні і кореляційні рівняння зв'язку), економіко-математичні (прогнозування, імітаційного моделювання), а також методи експертних оцінок. Розрахунково-конструктивні методи доцільно застосовувати для обґрунтування потреби в основних засобах і необхідних для її забезпечення параметрів відтворення. Більш точну нормативну потребу в основних засобах дозволять розрахувати технологічні карти. Економіко-статистичні методи дають можливість спрогнозувати параметри відтворення основних засобів на підставі виявлених тенденцій відтворення і рівня залежності його параметрів від внутрішніх та зовнішніх чинників. Результати експертних оцінок логічні для прогнозування змін зовнішніх умов функціонування підприємств. Дотримання принципу альтернативності зумовлює доцільність застосування методів моделювання для розрахунку різних варіантів і сценаріїв відтворення з визначенням рівня ймовірності кожного і відповідно до кожного обґрунтування структури джерел відтворення з використанням усього необхідного методичного арсеналу планування, прогнозування і моделювання.

На кожному етапі процесу ухвалення управлінських рішень слід залучати максимальний обсяг доречної, достовірної інформації про стан основних засобів, тенденції відтворення, діяльність підприємства і характеристики зовнішнього економічного середовища, яка необхідна для аналізу, прогнозування і моделювання.

Основні дані про фактичну наявність, придбання, переоцінку, амортизацію, списання, оренду основних засобів за їх видами містяться у формі № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» (розділ II). Однак обґрунтовані управлінські рішення потребують більш детальної інформації. З цією метою управлінський персонал має розробити і ввести в дію документи управлінського обліку та внутрішнього планування. У межах управлінського обліку формується документація, що на відміну від Приміток відображає детальну інформацію по кожному об'єкту основних засобів. Обґрунтовані методи амортизації, оцінки та переоцінки основних засобів затверджуються Наказом про облікову політику підприємства.

Особливості основних засобів як чинників виробництва довгострокового використання актуалізують для них значущість як тактичного, так і стратегічного управління. Переважно в межах тактичного управління здійснюється ухвалення рішень щодо забезпечення простого відтворення, тоді як розширене відтворення є об'єктом стратегічного і тактичного управління.

Основними елементами тактичного управління простим відтворенням основних засобів є методи нарахування амортизації, питома вага зношених засобів праці, завантаженість основних засобів, тактичний план діяльності підприємства. Тактичне управління має здійснюватися в контексті загальних стратегічних цілей. До найбільш значущих елементів, які слід брати до уваги під час стратегічного

управління відтворенням основних засобів, належать вимоги загальної стратегії діяльності та розвитку підприємства, потенційні можливості конкурентів, досягнення в галузі виробництва засобів виробництва, впровадження інновацій, зміни вимог до якості продукції підприємства, зміни в системі оподаткування.

Отже, *об'єктом управління основними засобами* (основним капіталом) є процеси формування, використання і відновлення основних засобів, тобто відтворення основних засобів. *Суб'єктом управління основними засобами* є особа чи група осіб, що ухвалюють рішення і вчиняють комплекс цілеспрямованих управлінських дій з економічного впливу на формування, використання і відновлення основних засобів підприємства.

До процесу управління основними засобами на підприємстві традиційно залучено цілу низку різних структурних підрозділів і спеціалістів: інженерна служба, технічний відділ, проєктний відділ, відділ розвитку, відділ бухгалтерії, фінансовий відділ та інші (залежно від організаційно-правової форми, спеціалізації та розміру підприємства). Важливою ланкою управління основними засобами є узгоджена взаємодія функціональних управлінських служб, у компетенції яких різні аспекти цього процесу: обґрунтування необхідності та доцільності придбання, списання чи ремонту основних засобів відповідно до їхнього технічного стану; формування раціонального складу основних засобів за техніко-технологічними критеріями; визначення джерел фінансування відтворення. Процес ухвалення рішень кожною з управлінських структур має відбуватися за належної координації з іншою службою.

Базовим системотвірним елементом дієвого механізму управління є відповідний інструментарій, який відображає дію економічних законів та закономірностей відтворення основних засобів під впливом різних чинників. Урахування дії цих законів відбувається через дотримання *основних принципів* формування відповідного потребам відтворення механізму управління.

За *принципом цілепокладання* в управлінні ставлять за мету досягнення заданих параметрів відтворення основних засобів у заплановані строки. При цьому важливо розмежувати і структурувати цілі сукупного та індивідуального відтворення основних засобів. Мета індивідуального відтворення полягає в забезпеченні необхідних виробничих потужностей, достатніх для своєчасного виконання господарських операцій з виробництва, зберігання і транспортування продукції. Метою сукупного відтворення є забезпечення необхідного обсягу авансованого основного капіталу та коштів на постійне підтримання чи підвищення корисності основних засобів.

Принцип ефективності відтворення та зростання капіталізації передбачає формування механізму управління, який забезпечує перехід від менш ефективного до ефективнішого відтворення за зростаючого рівня капіталізації підприємства. В умовах зростаючої конкуренції одними з ключових критеріїв є підвищення продуктивності праці, ефективності використання капіталу, зменшення собівартості продукції.

За *принципом альтернативності, різноманітності та комбінування* потрібно застосовувати різні варіації і комбінації інструментів організаційно-економічного механізму, форм і методів відтворення, максимально адаптованих до потреб

відтворення і потенційних фінансових можливостей, обґрунтованих на основі альтернативності. Альтернативність передбачає порівняльне оцінювання різних форм, методів, інструментів відтворення з метою обрання серед допустимих найбільш оптимальних варіантів.

Принцип альтернативності і збалансованості джерел відтворення передбачає застосування таких інструментів амортизаційної, кредитної та інвестиційної політики підприємства, які забезпечують оптимальну структуру джерел відтворення з погляду їх сукупного ефекту в частині результативності інвестування, фінансових результатів господарської діяльності та фінансово-майнового стану підприємства, обґрунтовану за результатами порівняння різних комбінацій джерел відтворення, включно з умовами фінансування. Під час визначення раціонального та оптимального балансу джерел фінансування відтворення слід застосовувати сукупність критеріїв та обмежувальних показників, які характеризують темпи і значення зміни результативних показників господарської діяльності, поточну і довгострокову платоспроможність підприємства. Індикативним показником простого відтворення є рівень рентабельності не менше рівня зростання цін на основні засоби, який потрібно враховувати під час планування.

Згідно з *принципом цільового використання ресурсів* відтворення підприємство має так управляти грошовими потоками, щоб у разі потреби грошові надходження від реалізації продукції в розмірі амортизаційних відрахувань, від продажу та ліквідації основних засобів були використані за прямим призначенням на придбання нових об'єктів.

Концептуальним положенням ефективного відтворення основних засобів є розгляд відтворення як динамічного системного процесу відтворення не окремих об'єктів засобів праці, а комплексу операційно взаємопов'язаних засобів виробництва. Тому за *принципом цілісності відтворення ресурсного потенціалу* при обґрунтуванні строків корисного використання, методів амортизації, подальшого використання функціонуючих основних засобів тощо важливо враховувати не лише характеристики і стан конкретного основного засобу як відособленого об'єкта, але й взаємозгодженість його використання з іншими складовими наявного та оновлюваного майнового комплексу.

За *принципом пріоритету видового відтворення* за обмеженості джерел відтворення пріоритет надають інвестиціям на відтворення тих основних засобів, які забезпечують максимальне підвищення ефективності діяльності.

Принцип безперервності діяльності підприємства передбачає формування такого механізму відтворення, застосування якого дасть змогу організувати циклічність відтворювальних процесів таким чином, щоб процес діяльності відбувався безперервно.

Принцип точності полягає в застосуванні таких методів, форм та інструментів відтворення, які максимально точно відображають процес відтворення основних засобів за його етапами, з урахуванням усіх видів зносу основних засобів.

Ефективне управління процесом відтворення можна забезпечити лише за умови дотримання *принципів його адаптації до змін зовнішнього середовища*,

реальних господарських ситуацій підприємства та його фінансових можливостей. Адаптивність характеризує здатність механізму відтворення максимально швидко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища через пристосування до них. Дотримання цього принципу передбачає оперативність ухвалення управлінських рішень, значущість якої зростає в сучасних динамічно змінюваних умовах.

Однак неможливо досягти необхідних цільових параметрів відтворення основних засобів без взаємної відповідальності підприємства і держави, обумовленої принципом взаємозалежної ефективної трансформації інструментів відтворення, що застосовуються на мікрорівні, та державних інституцій. Підприємство має реагувати на зміни зовнішнього середовища.

11.2. Управління оборотним капіталом

Діяльність будь-якого підприємства (організації) неможлива без використання оборотного капіталу. У сучасній теорії та практиці управління не вироблено єдиної злагодженої системи управління оборотним капіталом. Проте кожне підприємство (організація), спираючись на основи теорії та практики, може розробити свою ефективну систему управління оборотним капіталом. Оборотний капітал поряд з основним належить до найважливіших ресурсів виробництва. Недостатня забезпеченість підприємства оборотними коштами зупиняє його нормальну діяльність і призводить до погіршення фінансового стану.

Оборотний капітал – це сукупність грошових коштів, авансованих підприємством для формування оборотних виробничих фондів і фондів обігу, які використовуються в межах одного відтворювального циклу або в короткостроковому періоді (до одного року), що забезпечують безперервний процес виробничо-господарської діяльності та приносять економічну вигоду [20].

Оборотний капітал постійно перебуває в русі. Виділяють такі стадії руху оборотного капіталу [5]:

1 стадія «гроші – запаси»: грошові активи авансового капіталу використовують для придбання сировини і матеріалів, тобто для утворення запасів підприємства;

2 стадія «запаси – виробництво продукції – запаси готової продукції»: сировина і матеріали через процес виробництва перетворюються на готову продукцію та накопичуються на складах підприємства або відвантажуються споживачам згідно з укладеними договорами;

3 стадія «запаси готової продукції – оплачена споживачами продукція»: відвантажену готову продукцію оплачують споживачі. У разі ненастання оплати утворюється дебіторська заборгованість, яка має бути погашена протягом певного періоду, проте не більше ніж протягом 3 років;

4 стадія «інкасація»: у разі утворення на підприємстві дебіторської заборгованості інкасована (оплачена) дебіторська заборгованість перетворюється на грошові активи підприємства.

Термін проходження кожної стадії оборотним капіталом різний. Це залежить від різних чинників. Що швидше за часом відбувається повний кругообіг оборотного капіталу, то краще для підприємства. У результаті повного кругообігу оборотного капіталу підприємство отримує дохід. Що більше повних оборотів оборотного капіталу здійснено протягом року, то вищий рівень доходу підприємства. Тому в управлінні оборотним капіталом прискорення оборотності та скорочення терміну обороту є ефективним інструментом управління.

Оборотний капітал за складом поділяють на оборотні фонди (оборотний капітал у виробництві) та фонди обігу (оборотний капітал в обігу) залежно від ролі, яку він відіграє в діяльності підприємства (табл. 11.5).

Таблиця 11.5

Склад оборотного капіталу

Оборотний капітал у сфері виробництва			Оборотний капітал у сфері обігу			
Оборотні фонди – матеріальні та грошові ресурси підприємства, одна частина яких перебуває в матеріальному стані на складах підприємства у вигляді запасів, а друга частина безпосередньо забезпечує виробничий процес			Фонди обігу – засоби в грошовій або речовій формі, які можуть бути перетворені на грошові ресурси підприємства			
Виробничі запаси – предмети праці та сировина, які підприємство запасє з метою переробки під час виробничого процесу	Незвершене виробництво – продукція, яка не пройшла всіх стадій обробки, проте сировину і матеріали на них уже витрачено	Витрати майбутніх періодів – витрати, які здійснюються в поточному періоді, а відносяться на собівартість продукції в майбутніх періодах	Готова продукція – продукція на складі підприємства, підготовлена до відправлення споживачеві	Товари на складі – закуповуються підприємством з метою більш вигідного подальшого перепродажу	Дебіторська заборгованість – виникає у разі нечасної оплати споживачами відвантаженої продукції	Гроші в розрахунках – включають гроші на розрахункових рахунках підприємства
Нормовані – забезпечують мінімальний рівень оборотного капіталу, необхідного для здійснення виробничого процесу			Ненормовані – кошти, які використовуються для руху оборотного капіталу на підприємстві			

Джерело: складено за даними [5; 20; 26]

Оборотні фонди обслуговують безпосередньо процес виробництва. Для забезпечення безперервності процесу виробництва частина виробничих фондів зберігається на складі підприємства у вигляді сировини і матеріалів. Зберігання запасів на складі підприємства – це «заморожування» грошей підприємства, вкладених у ці запаси, на певний час до використання їх у процесі виробництва. З погляду ефективності управління оборотним капіталом потрібно розраховувати оптимальний розмір партії сировини і матеріалів, які зберігаються на складі підприємства.

До оборотних фондів підприємства належать: виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів, виміряні у вартісному вираженні.

До витрат майбутніх періодів зазвичай належать: витрати, пов'язані зі сплатою орендних платежів (у разі сплати оренди в поточному періоді за майбутні періоди), витрати на оплату періодичних видань, витрати на оплату рекламних послуг, витрати, пов'язані з освоєнням нових виробничих процесів, витрати, пов'язані зі страхуванням майна виробничого призначення.

Фонди обігу обслуговують процес продажу продукції. До фондів обігу належать: готова продукція, товари на складі, дебіторська заборгованість, гроші в розрахунках.

Товари на складі, дебіторська заборгованість, гроші в розрахунках не належать до нормованих оборотних засобів, вони не мають ліміту і верхньої межі обмежень. Виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів та готова продукція на складі належать до нормованих оборотних засобів. Процес нормування оборотних активів передбачає розроблення та встановлення певних норм.

Управління оборотним капіталом через нормування

Економічний зміст процесу нормування оборотних засобів підприємства полягає в розрахунку економічно обґрунтованого мінімуму фінансових ресурсів, необхідних підприємству для забезпечення його нормальної роботи. Метод прямого розрахунку або розрахунку нормативів щодо кожного нормованого елементу є основним методом нормування оборотних засобів.

Загальний обсяг нормованих оборотних засобів у вартісному вираженні розраховують за формулою:

$$H_{\text{заг}} = H_{\text{вз}} + H_{\text{нв}} + H_{\text{вмп}} + H_{\text{зн}}, \quad (11.1)$$

де $H_{\text{вз}}$, $H_{\text{нв}}$, $H_{\text{вмп}}$, $H_{\text{зн}}$ – розрахункові нормативи відповідно виробничих запасів, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів та готової продукції.

Норматив оборотних засобів у виробничих запасах розраховують за формулою:

$$H_{\text{вз}} = D * N * Ц, \quad (11.2)$$

де D – денна потреба в певному виді матеріальних ресурсів;

N – норма запасу у днях (час, на який складають виробничий запас);

$Ц$ – ціна одиниці матеріального ресурсу.

Денну потребу в матеріальних ресурсах визначають шляхом ділення загальної річної потреби в матеріальних ресурсах ($M_{\text{заг}}$) на кількість днів у році:

$$D = M_{\text{заг}} / 360. \quad (11.3)$$

У практиці проведення розрахунків для певного спрощення вважають, що тривалість будь-якого місяця дорівнює 30 днів, будь-якого кварталу – 90 днів, а року – 360 днів.

Для визначення норми запасу у днях можна використати таку формулу:

$$N = N_{\text{поточ}} + N_{\text{підг}} + N_{\text{тр}} + N_{\text{страх}}. \quad (11.4)$$

Розглянемо конкретні складові норми запасу у днях:

$N_{\text{поточ}}$ – *поточний запас* – це інтервал часу між двома суміжними поставками матеріального ресурсу;

$N_{\text{підг}}$ – *підготовчий запас* – це час, потрібний для підготовки матеріальних ресурсів до виробничого процесу (комплектація, просушка, лабораторний аналіз, доставка матеріалів зі складу тощо);

$N_{\text{тр}}$ – *транспортний запас* – це час, потрібний для транспортування матеріальних ресурсів до території підприємства з урахуванням часу на вантажно-розвантажувальні роботи;

$N_{\text{страх}}$ – *страховий запас* – це час, потрібний для створення додаткового запасу матеріалів на випадок зриву поставок. Величина страхового запасу може визначатися довільно, на розсуд керівництва підприємства. Створюючи великий обсяг страхового запасу, потрібно зважати на той факт, що це негативно впливає на кінцеві результати діяльності підприємства, адже призводить до відволікання певної частини оборотного капіталу від його основної функції.

Норматив оборотного капіталу в незавершеному виробництві розраховують для виробництв, на яких період виробничого циклу перевищує 1 день (будівництво, металургія, важке машинобудування, хімічна промисловість тощо), за такою формулою:

$$H_{\text{нв}} = Q_{\text{д}} * C_{\text{пл}} * K_{\text{нв}} * T_{\text{ц}}, \quad (11.5)$$

де $Q_{\text{д}}$ – середньодобовий випуск продукції в натуральному вираженні;

$C_{\text{пл}}$ – планова виробнича собівартість одиниці продукції;

$K_{\text{нв}}$ – коефіцієнт наростаючих витрат, який можна розраховувати за формулою:

$$K_{\text{нв}} = ПВ + (1 - ПВ) / 2, \quad (11.6)$$

де $ПВ$ – питома вага початкових матеріальних витрат на виробництво в собівартості продукції;

$T_{\text{ц}}$ – тривалість виробничого циклу виготовлення виробу.

Норматив оборотного капіталу у витратах майбутніх періодів встановлюється у грошовому вираженні як залишок не списаних на собівартість витрат на кінець розрахункового року:

$$H_{\text{вмп}} = B_{\text{поч}} + B_{\text{пл}} + B_{\text{с}}, \quad (11.7)$$

де $B_{\text{поч}}$ – витрати майбутніх періодів на початок року;

$B_{\text{пл}}$ – витрати майбутніх періодів, які плануються в цьому році;

$B_{\text{с}}$ – витрати майбутніх періодів, які підлягають списанню на собівартість у цьому році.

Норматив оборотного капіталу в запасах готової продукції розраховують у тому випадку, якщо в підприємства є склади для зберігання продукції. Цей норматив можна визначити за формулою:

$$H_{\text{зн}} = Q_{\text{д}} * C_{\text{пл}} * N_{\text{зб}}, \quad (11.8)$$

де $Q_{\text{д}}$ – щоденний випуск готової продукції;

$C_{\text{пл}}$ – собівартість одиниці продукції;

$N_{\text{зб}}$ – кількість днів зберігання готової продукції на складі.

Розрахувавши нормативи оборотних засобів за окремими елементами, розраховують загальний обсяг нормованих оборотних засобів у вартісному вираженні ($H_{\text{заг}}$), додавши всі складові.

Управління оборотним капіталом через оптимізацію виробничих запасів

Оптимізація виробничих запасів дає змогу скоротити обсяги запасів, які зберігаються на складі, та зекономити обігові кошти для операційної діяльності підприємства. Оптимальний розмір партії поставки матеріальних ресурсів можна визначити за формулою:

$$P_{\text{онт}} = \sqrt{\frac{2B_{\text{тр-з}} \times K_i}{B_{\text{збер}}}}, \quad (11.9)$$

де $B_{\text{тр-з}}$ – середня величина транспортно-заготівельних витрат у розрахунку на постачання однієї партії;

$B_{\text{збер}}$ – середня величина витрат на зберігання одиниці матеріального ресурсу на складі;

K_i – річна потреба в i -му ресурсі для виконання виробничої програми.

Оптимальну кількість поставок матеріальних ресурсів та сировини протягом року можна визначити за формулою:

$$N_{\text{онт}} = \frac{K_i}{P_{\text{онт}}}. \quad (11.10)$$

Оптимальний інтервал часу між двома суміжними поставками матеріальних ресурсів та сировини обчислюють за формулою:

$$T = \frac{365}{N_{\text{опт}}}, \quad (11.11)$$

де T – це, по суті, така величина поточного запасу (у днях), за якої мінімізуються витрати на транспортування і збереження матеріалів.

Для оцінювання ефективності використання оборотного капіталу підприємства застосовують певні показники.

1. Коефіцієнт оборотності (кількість оборотів).

$$K_{\text{об.}} = Q_p / S_{\text{с.р.}}, \quad (11.12)$$

де Q_p – обсяг реалізованої продукції підприємства за певний час, грн;

$S_{\text{с.р.}}$ – середньорічний залишок нормованих оборотних засобів, який визначають за формулою:

$$S_{\text{с.р.}} = (S_{\text{кв.1}} + S_{\text{кв.2}} + S_{\text{кв.3}} + S_{\text{кв.4}}) / 4, \quad (11.13)$$

де $S_{\text{кв.}}$ – середньоквартальний залишок нормованих оборотних засобів, який визначають за формулою:

$$S_{\text{кв.}} = (S_{\text{м1}} + S_{\text{м2}} + S_{\text{м3}}) / 3, \quad (11.14)$$

де $S_{\text{м}}$ – середньомісячний залишок нормованих оборотних засобів, який визначають за формулою:

$$S_{\text{м}} = (S_{\text{н.м.}} + S_{\text{к.м.}}) / 2, \quad (11.15)$$

де $S_{\text{н.м.}}$, $S_{\text{к.м.}}$ – залишок нормованих оборотних засобів відповідно на початок і кінець місяця.

2. Період обороту.

$$T_{\text{об.}} = T_p / K_{\text{об.}}, \quad (11.16)$$

де T_p – тривалість розрахункового періоду (зазвичай 360 днів);

$K_{\text{об.}}$ – коефіцієнт оборотності.

$$T_{\text{об.}} = 360 * S_{\text{с.р.}} / Q_p, \quad (11.17)$$

де $S_{\text{с.р.}}$ – середньорічний залишок нормованих оборотних засобів;

Q_p – обсяг реалізованої продукції підприємства.

Прискорення оборотності оборотного капіталу зумовлює збільшення обсягу виробленої і реалізованої продукції підприємства та дає змогу вивільнити частину оборотних коштів. За їх рахунок можна створити додаткові резерви для розширення або вдосконалення виробництва. Порівнюючи залишки оборотного капіталу за два суміжних періоди (наприклад, за два роки), можна визначити *абсолютну зміну*, спричинену прискоренням або уповільненням його обороту.

Абсолютну зміну обсягу оборотного капіталу визначають за формулою:

$$\Delta C_{\text{о.з. сер}} = C_{\text{о.з. сер } 1} - C_{\text{о.з. сер } 2} \quad (11.18)$$

де $C_{\text{о.з. сер } 1}$, $C_{\text{о.з. сер } 2}$ – середні суми оборотних засобів за два суміжних роки.

Відносну зміну обсягу оборотного капіталу за рахунок прискорення оборотності обчислюють за формулою:

$$\pm \Delta C_{\text{об.к}} = \frac{Q_{\text{план}}}{360} \times (T_{\text{звіт}} - T_{\text{план}}), \quad (11.19)$$

де $Q_{\text{план}}$ – обсяг продукції, яку передбачено виробити за плановий рік, грн;

360 – кількість календарних днів у розрахунковому році;

$T_{\text{план}}$, $T_{\text{звіт}}$ – період обороту оборотних коштів відповідно у плановому та звітному роках.

Знак «–» у цій формулі свідчить саме про відносне вивільнення оборотних коштів, а знак «+» – про їх додаткове залучення.

Обсяг приросту прибутку або зменшення збитку у вартісному вираженні, який можна отримати завдяки прискоренню оборотності оборотних коштів, розраховують за формулою:

$$\pm \Delta \Pi = \Pi_{\text{звіт}} * \frac{K_{\text{план}}}{K_{\text{звіт}}} - \Pi_{\text{звіт}}, \quad (11.20)$$

де $\Pi_{\text{звіт}}$ – обсяг прибутку від реалізації продукції у звітному році, грн;

$K_{\text{план}}$, $K_{\text{звіт}}$ – коефіцієнти оборотності оборотних коштів відповідно у плановому і звітному роках.

Ефективне управління оборотним капіталом відіграє значну роль у фінансовому забезпеченні діяльності підприємства та зазнає впливу багатьох чинників, які потрібно брати до уваги.

Оборотний капітал підприємства не є постійною величиною, його склад і структура змінюються залежно від впливу багатьох чинників: сезонності, особливостей формування запасів матеріалів та сировини, наявності дебіторської або кредиторської заборгованості, достатності або недостатності оборотних коштів для безперебійної операційної діяльності, співвідношення власних і запозичених оборотних коштів тощо.

Політика управління оборотним капіталом на підприємстві формується поетапно.

Етап 1. Комплексний аналіз складу та структури оборотного капіталу за попередній період, який доцільно здійснювати за розробленим саме для цього підприємства алгоритмом.

Етап 2. Визначення стратегічних і тактичних підходів до формування складу та структури оборотного капіталу в наступному періоді.

Етап 3. Проведення процедури оптимізації обсягів оборотного капіталу.

Етап 4. Оптимізація розмірів постійної та змінної частин оборотного капіталу.

Етап 5. Проведення процедур для забезпечення необхідного рівня ліквідності оборотного капіталу.

Етап 6. Розроблення заходів щодо мінімізації втрат оборотного капіталу в процесі реалізації всіх видів діяльності підприємства.

Етап 7. Формування принципів окремих складових оборотного капіталу.

Етап 8. Оптимізація структури джерел фінансування оборотного капіталу (власний капітал, фінансове кредитування, товарний кредит, кредиторська заборгованість, дебіторська заборгованість, яка планується до повернення підприємству).

11.3. Управління інтелектуальним капіталом

Сьогодні людство впевнено прямує інноваційно-інтелектуальним шляхом розвитку, на якому значну частку вартості кінцевої продукції чи самого підприємства становить інтелектуальний складник. Головним джерелом багатства суспільства стають інтелект, інформація, знання, які значною мірою визначають конкурентоспроможність як підприємства, так і країни загалом.

На протигагу обмеженим матеріальним ресурсам можливості людського інтелекту необмежені, як і можливості його використання.

Щоб розглянути питання управління інтелектуальним капіталом, потрібно зупинитись на теоретичному аспекті дослідження інтелектуального капіталу, питаннях структури, класифікації та оцінки, що залишаються й нині дискусійними і безпосередньо впливають на процеси управління.

Різноманітні підходи до трактування інтелектуального капіталу зумовлюють методику можливих його оцінок і шляхи управління.

Зокрема, Олександр Кендюхов дає визначення інтелектуального капіталу на основі ґносеологічного аналізу, спираючись на термін «інтелектуальні ресурси»: «Інтелектуальний капітал – це здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними самостійно або залученими як засоби створення нової вартості» [14].

Анатолій Козирєв вважає, що інтелектуальний капітал – це насамперед люди та їхні знання, а також навички, зв'язки і все те, що допомагає ефективно використовувати ці знання і навички [17].

Глибоким є дослідження сутності інтелектуального капіталу в праці О. Бутні-ка-Сіверського: «інтелектуальний капітал – це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості» [4].

Термін «інтелектуальний капітал» зазнає змін у процесі трансформаційних перетворень: спочатку як «нематеріальні активи» (К.-Е. Свейбі, Е. Брукінг) і «сукупність знань» (Л. Едвінсон, М. Мелоун, Д. Даффі, О. Кендюхов, О. Бревено, Н. Маркова), далі «інтелектуальні активи» (Д. Клейн, Л. Прусак, Е. Брукінг, В. Іноземцев), а також як «знання, що можуть бути перетворені у вартість» (О. Бутнік-Сіверський, О. Кендюхов, В. Геєць, А. Гапоненко). Зокрема, А. Гапоненко [11] визначає інтелектуальний капітал також як поєднання «людського капіталу і структурного – патенти, бренди, авторські права, технічне та програмне забезпечення».

Підсумовуючи попередні визначення, можна сказати, що інтелектуальний капітал – це капітал, який у процесі свого функціонування використовує інтелектуальні, у т. ч. людські, та інформаційні ресурси, які створюють нову вартість і забезпечують конкурентні переваги підприємства.

Інтелектуальний капітал лежить в основі формування інноваційного потенціалу підприємницьких структур. За дослідженнями В. Дайнеко [8], західні економісти, а саме М. Стюарт, Л. Едвінсон, М. Мелоун, визначають інтелектуальний капітал як нефінансову складову бізнесу, сукупність знань, практичних навиків і творчих здібностей працівників, моральних і культурних цінностей [8] тощо. Володимир Дайнеко виділяє активну і пасивну складові інтелектуального капіталу: першою вважає знання, а другою – інтелектуальні здібності. Значною мірою такий висновок правильний, адже наявність знань без відповідного інтелектуального підґрунтя для їх втілення не приносить результату, тому такі знання втрачають цінність. Політико-економічна сутність категорії «інтелектуальний капітал» відображається в історично визначених відносинах щодо формування й використання знань, які мають економічну цінність, інтелектуальних здібностей працівників і господарюючих суб'єктів. У зазначеному ракурсі логічного розуміння наведеної тези інтелектуальний капітал слід розуміти як процес накопичення знань, які використовуються в господарській діяльності, хоча він є також системним утворенням, яке на певному етапі є статичним, а не динамічним, процесним надбанням людини й суспільства. На мікрорівні інтелектуальний капітал формується під впливом певних зовнішніх і внутрішніх чинників (рис. 11.3).

Олександр Кендюхов виділяє такі типи інтелектуального капіталу: персоніфікований, техніко-технологічний, інфраструктурний, клієнтський, марочний [15]. Кожен із них містить відповідні види інтелектуального капіталу, несе певні функції та передбачає свою специфіку управління.

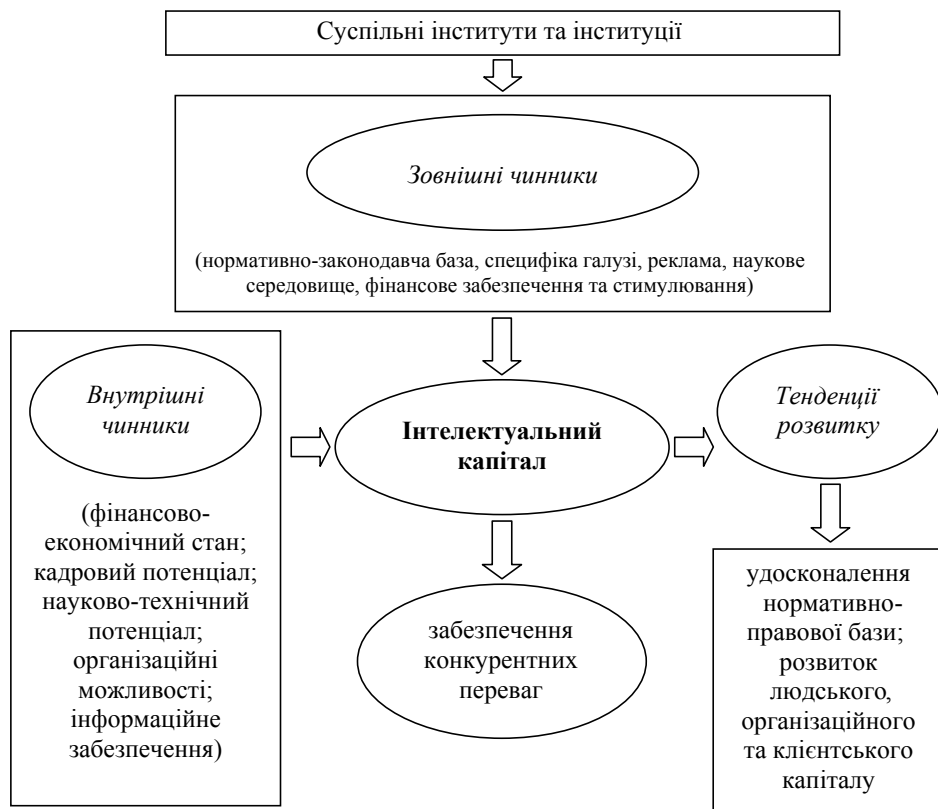

Рис. 11.3. Формування інтелектуального капіталу на мікрорівні

Питання класифікації інтелектуального капіталу є дискусійним і мало висвітленим. Зокрема, в роботах науковців [4; 10] запропоновано класифікації інтелектуального капіталу (залежно від мети та завдань), які можна узагальнити (табл. 11.6).

Щодо структури інтелектуального капіталу теж немає однозначної думки. Значна кількість учених (зокрема Л. Едвінсон, М. Мелоун, К.-Е. Свейбі, Е. Брукінг, А. Козирев) вважають інтелектуальний капітал сумою взаємопов'язаних елементів, які є продуктом людського інтелекту і неоднорідні за своїм складом через неоднорідність знань.

Одні з цих елементів існують як невіддільні від людини знання, інші – як умови застосування цих знань з метою підвищення продуктивності праці та економічного росту підприємства чи організації. Л. Едвінсон і М. Мелоун, подаючи структуру інтелектуального капіталу, чітко розмежовують людський (*human*) і структурний капітал (*structural capital*) (рис. 11.4).

А. Козирев також підкреслює визначальну роль людських активів у структурі інтелектуального капіталу.

Структура інтелектуального капіталу, розроблена К.-Е. Свейбі, охоплює зовнішню структуру, внутрішню та індивідуальну компетентність. Проте

ототоження цим автором інтелектуального капіталу з нематеріальними активами є неправомірним, оскільки інтелектуальний капітал – значно ширше поняття. Зовнішня структура включає взаємодію із зовнішнім оточенням, зв'язки з покупцями і замовниками, репутацію фірми і торгові марки. Внутрішня структура складається з інтелектуальних продуктів, створених всередині фірми (моделі, технології, комп'ютерні системи, а також внутрішня культура).

Таблиця 11.6

Класифікація видів інтелектуального капіталу

Ознаки	Види
Форма власності	Приватний, колективний, державний
Рівень формування	Державний, галузевий, суб'єкта господарювання
Корпоративна трансакція	Акціонерний, пайовий
Резидентність	Національний, іноземний
Формування інтелектуального капіталу	Створений суб'єктом господарювання, придбаний в інших суб'єктів, отриманий безоплатно, отриманий як внесок (в уставний фонд, у спільну діяльність)
Форма залучення	Як право на об'єкти промислової власності, авторське та суміжне з ним право, в інших формах
Цільове призначення	Широко орієнтований, вузько орієнтований
За терміном перебування в розпорядженні суб'єкта господарювання	Власний (безстроковий) та строковий
Спосіб визначення вартості	Оцінка вартості прямим (витратним) методом, оцінка вартості експертним методом
Факт виникнення	Цільовий, побічний
Участь у виробничому циклі	Одноразова, багаторазова

Джерело: сформовано з використанням [2; 5]

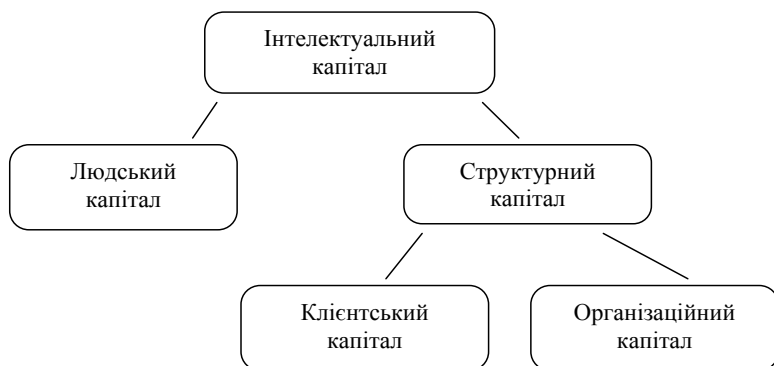

Рис. 11.4. Структура інтелектуального капіталу за Л. Едвінсоном і М. Мелоуном

Як і К.-Е. Свейбі, Е. Брукінг ототожнює інтелектуальний капітал з нематеріальними активами і виділяє чотири основні складові інтелектуального капіталу: ринкові, людські активи, активи інтелектуальної власності та інфраструктурні.

Якщо ринкові активи визначають місце підприємства на ринку, то активи інтелектуальної власності визначають об'єкти, що належать підприємству і охороняються законом (патенти, авторське право тощо). Активи інфраструктури сприяють успішному функціонуванню підприємства, як і гуманітарні, які визначають знання, що належать підприємству і співробітникам, а також мотивації і стимули.

У монографічному дослідженні С. Ілляшенка, Є. Голишевої, А. Колодки [12] щодо управління інтелектуальним капіталом у структурі інтелектуального капіталу виділено дві складові – ресурсну і потенційну, як можливість і здатність ефективно реалізувати інтелектуальний капітал, з наголошенням на важливості саме потенційної складової.

На рис. 11.5 наведено структуру інтелектуального капіталу на основі узагальнення різних підходів.

Рис. 11.5. Структура інтелектуального капіталу

Отже, у структурі інтелектуального капіталу виділяють такі основні складові: людський, ринковий, структурний (організаційний, технологічний), споживчий (клієнтський) капітали, які постійно взаємодіють між собою.

Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення структури інтелектуального капіталу, в усіх методиках незмінною є наявність людського капіталу. Концепція людського капіталу на мікрорівні набула розвитку як основний чинник формування інтелектуального капіталу підприємства. Максимально використовуючи обсяг знань своїх співробітників, підприємство нарощує людський капітал, який визначають як вартісну оцінку робочої або інтелектуальної сили, інтелектуальних зусиль одного або сукупності працівників вищого рівня кваліфікації, які перебувають у процесі розроблення інтелектуального продукту. Людський капітал визначається такими аспектами, як освіта, кваліфікація, уміння, навички, здібності, моральні цінності, культура праці, ставлення до роботи та до клієнтів [4]. І хоча оцінка інвестицій у людський капітал і доходів від його використання здійснюється в грошовій формі, проте крім грошових вкладень нарощення людського капіталу потребує ще праці й самої людини, яка крім доходів від таких вкладень отримує і моральне задоволення, вищий соціальний статус тощо.

Структурний капітал, окрім організаційних можливостей підприємства, визначається такими чинниками: патенти, авторські права, товарні знаки; технічне і програмне забезпечення; комп'ютерні та адміністративні системи; концепції; культура організації.

Споживчий (клієнтський) капітал характеризує, передовсім, відносини зі споживачами, постачальниками, конкурентами, інформацію про клієнтів, імідж організації. Це зовсім нова категорія в економічних дослідженнях, яка потребує детального вивчення.

Інтелектуальний капітал є результатом синергетичної взаємодії всіх його складових. І без хоча б однієї з них про наявність інтелектуального капіталу вже не може бути мови.

Управління інтелектуальним капіталом здійснюється за людською і ринковою (структурною і клієнтською) складовими.

Процес управління інтелектуальним капіталом можна представити на двох основних рівнях – адміністративному і виконавчому, основні етапи яких наведено в табл. 11.7.

Інтелектуальний капітал на макрорівні характеризується такими показниками: інноваційність країни (загальна та частка у ВВП науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт); кількість науково-технічних публікацій; витрати на дослідження та їхня частка у ВВП; витрати на прикладні НД і ДКР та їхня частка у ВВП; якість людського капіталу – показники системи освіти, охорони здоров'я, частка науковців у загальній чисельності зайнятих тощо.

Поступова трансформація результатів наукових досліджень у капітал, від використання якого автор чи власник одержує економічний ефект, відбувається в кілька етапів:

Таблиця 11.7

**Характеристика системи управління
інтелектуальним капіталом підприємства**

Етап	Сутність	Процедури	Центр відповідальності
1	Аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища, чинників впливу на структурні складові інтелектуального капіталу	1.1. Визначення структурних елементів інтелектуального капіталу і оцінка рівня їх впливу на його величину	Економічний відділ
		1.2. Систематизація показників вимірювання структурних складових інтелектуального капіталу	Економічний відділ Відділ маркетингу Відділ розвитку персоналу
2	Планування, організація і контроль використання структурного капіталу підприємств	2.1. Удосконалення обліку нематеріальних активів	Бухгалтерський відділ
		2.2. Правовий захист і охорона та комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності	Юридичний відділ Технологічний відділ
		2.3. Управління інвестиціями в нематеріальні активи	Фінансовий відділ
		2.4. Управління інноваціями	Економічний відділ Технологічний відділ
3	Формування людського і клієнтського капіталів	3.1. Управління персоналом	Відділ розвитку персоналу
		3.2. Управління діловою репутацією	PR-служба Маркетинговий відділ
		3.3. Управління збутом продукції	Маркетинговий відділ Відділ збуту
4	Управління інтелектуальним капіталом	4.1. Комплексна взаємодія всіх етапів і процедур	Директор зі стратегічного розвитку

Джерело: сформовано з використанням [25]

1) трансформація наукової продукції в об'єкти права інтелектуальної власності шляхом юридичного закріплення ексклюзивних прав авторів чи власників результатів наукових досліджень на їх застосування, реалізацію, розповсюдження та інші форми використання;

2) комерціалізація об'єктів прав інтелектуальної власності в статусі товару, фундаментальною ознакою якого є ціна. Комерційне використання об'єктів інтелектуальної власності як товару потребує їх вартісного оцінювання;

3) капіталізація об'єктів інтелектуальної власності як нематеріальних активів у балансі, що потребує правильного їх обліку та достовірного відображення інформації про первісну та залишкову вартості цих специфічних ресурсів підприємств [22].

Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт є ланкою ланцюга, що поєднує науку, винахідника і споживача. Проблема комерційного використання продукції інтелектуальної діяльності охоплює комплекс не тільки економічних, але й технологічних, виробничих та правових питань.

Наукові розробки, навіть якщо вони мають правову охорону, – дуже специфічний товар на ринку інтелектуальної власності. Потенційний покупець інтелектуального продукту сподівається в майбутньому одержати економічні переваги, тому до моменту придбання йому потрібно провести попереднє комплексне визначення всіх ринкових перспектив і мати вагомі докази майбутнього прибутку. Крім того, покупцеві потрібно визначити мету придбання – подальше використання у виробництві чи наступний перепродаж. На неусталеному ринку інтелектуальної власності в Україні винаходи переважно орієнтовані на «внутрішнє» використання, тобто на тому ж підприємстві, де працює власник об'єкта інтелектуальної власності, або підприємстві, яке є таким власником.

Наразі проблема визначення сутності інтелектуального капіталу і способів його вимірювання є дискусійною. Утім, незаперечним є те, що невідображення інтелектуального капіталу в системі обліку призводить до суттєвого викривлення фінансової звітності суб'єктів господарювання. Дослідники проблеми ототожнюють терміни «інтелектуальний ресурс», «об'єкти права інтелектуальної власності», «нематеріальні активи», «інтелектуальний капітал».

Якщо інтелектуальний капітал характеризує інтелектуальний потенціал організації, створені або придбані інтелектуальні продукти для подальшого одержання прибутку й має такі складові, як людський капітал, структурний та споживчий, то об'єкти права інтелектуальної власності – це охоронні результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації.

Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований і утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Інтелектуальний ресурс ототожнюється з людьми, які займаються творчим процесом, а також беруться до уваги об'єкти права інтелектуальної власності.

Методи вимірювання інтелектуального капіталу потрібні не тільки для поглибленого вивчення сутності всіх видів матеріальних активів, але й для побудови логічної теорії, яка б чітко пояснювала, які активи потрібно враховувати для визначення ринкової вартості організації [7]. Загальний огляд методів оцінювання інтелектуального капіталу зробив шведський вчений Карл Ерік Свейбі [29] на своєму персональному сайті, він виділяє 25 методів, згрупованих у чотири категорії.

Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу (*Direct Intellectual Capital Methods, DIC*). До цієї категорії належать усі методи, базовані на ідентифікації та оцінюванні в грошовому вимірі окремих активів і окремих компонентів інтелектуального капіталу. З огляду на те, як оцінено окремі складові

інтелектуального капіталу чи навіть окремі активи, виводять інтегральну оцінку інтелектуального капіталу компанії.

Методи ринкової капіталізації (*Market Capitalization Methods, MCM*). Обчислюють різницю між ринковою капіталізацією компанії та власним капіталом її акціонерів. Одержану величину розглядають як вартість її інтелектуального капіталу.

Методи віднесення на активи (*Return on Assets Methods, ROA*). Відношення середнього доходу компанії до стягнення податків за певний період до матеріальних активів компанії (ROA компанії). Показник порівнюють з аналогічним показником для галузі в цілому. Для обчислення середнього додаткового доходу від інтелектуального капіталу одержану різницю множать на матеріальні активи компанії. Далі шляхом прямої капіталізації або дисконтування одержуваного грошового потоку можна визначити вартість інтелектуального капіталу компанії.

Методи підрахунку балів (*Scorecard Methods, SC*). Ідентифікують різноманітні компоненти нематеріальних активів або інтелектуального капіталу. Генерують і додають індикатори й індекси у вигляді підрахунку балів. Застосування цих методів не передбачає одержання грошової оцінки інтелектуального капіталу [21].

Названі методи заслуговують на увагу, оскільки апробовані в міжнародній практиці, зокрема у Скандинавських країнах. Наприклад, шведська фірма *Skandia* починаючи з 1994 р. паралельно з річним звітом подає звіти про свій інтелектуальний капітал, що викликає інтерес у всьому світі. Ринок враховує нематеріальні активи підприємства, підвищуючи ціну і називаючи це «престижем», але ніде й ніколи не проводили вимірювань, на основі яких аналітики могли оцінювати цей престиж. Попри те що більшість організацій запорукою успіху вважають фінансовий капітал, *Skandia* розглядає людський капітал як рушійну силу інновацій. І завдяки такому підходу вона збільшила валовий прибуток за сім років у 50 разів [16].

У вітчизняній практиці використовують такі методи вимірювання інтелектуального капіталу чи окремих його складових: бухгалтерські методи; ринкові методи; інвестиційні методи витрат і доходів та експертні методи [7]. Поки що вони не знаходять широкого застосування на нашому неусталеному ринку.

Вибір методів оцінювання вартості в кожному конкретному випадку потрібно робити на основі переваг і недоліків кожного з них.

Умовою інноваційного розвитку і формування інтелектуального капіталу держави є свідоме формування національної інноваційної системи, що вимагає чіткої політики з боку уряду та збалансованості дій держави, регіонів, громадськості. Національна інноваційна система забезпечить сприятливий інноваційний клімат, умови і стимули для всіх ланок інноваційного механізму.

Роль держави в інноваційній моделі розвитку полягає в розробленні та реалізації державного стимулювання, підтримці нововведень. Одним із основних засобів державної підтримки наукової та науково-технічної діяльності є державне замовлення на розроблення інноваційної продукції.

В умовах обмежених бюджетних ресурсів потрібно створити позабюджетний фонд розвитку інновацій. Для підприємств і організацій науково-інноваційної сфери – це зниження процентної ставки кредитів за рахунок обласного бюджету;

розвиток центрів із підтримки підприємств, що впроваджують інноваційну продукцію, субсидування частини витрат на розвиток малого інноваційного підприємства (на обласному і районному рівнях).

З огляду на результати дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів функціонування інтелектуального капіталу, можна говорити про концептуальну модель його розвитку з урахуванням інституціональних умов та результативності інноваційної діяльності з прив'язкою до галузі національної економіки (рис. 11.8).

Механізм розвитку інтелектуальної власності має містити три складові: економічну, нормативно-правову, організаційну.

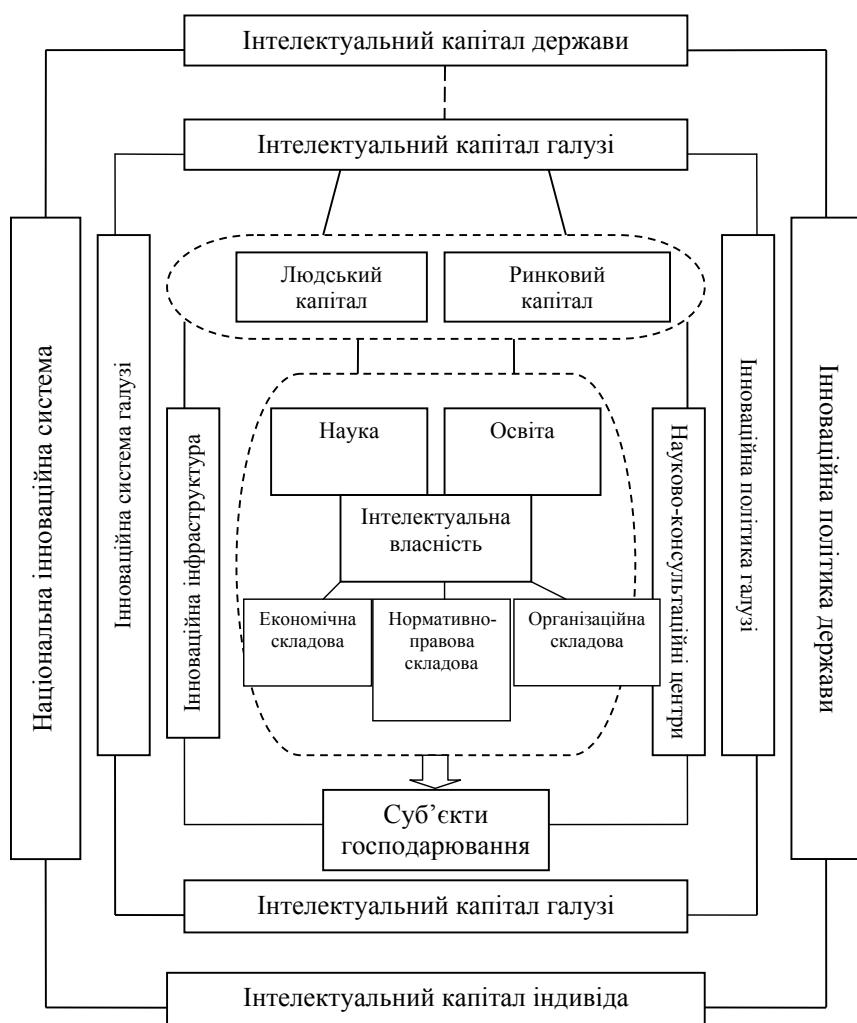

Рис. 11.8. Концептуальна модель розвитку інтелектуального капіталу
Джерело: сформовано за [18]

Економічна складова має забезпечуватися державою через визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; замовлення на об'єкти інтелектуальної власності за рахунок державних коштів; стимулювання і підтримку винахідницької діяльності.

Нормативно-правова складова має бути спрямована на гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародним, зокрема із законодавством ЄС; вдосконалення правового регулювання економічної складової права інтелектуальної власності, що передбачає систему сплати мита та зборів, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності; посилення правового захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, через посилення юридичної відповідальності за порушення авторських прав (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової); удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності патентних повірених, посилення контролю держави за якістю наданих ними послуг; удосконалення патентно-інформаційного забезпечення, пов'язаного з набуттям прав на об'єкти інтелектуальної власності; здійснення заходів щодо активізації участі України в діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності та підвищення іміджу держави в міжнародних процесах щодо захисту інтелектуальної власності.

Організаційна складова повинна забезпечувати комерціалізацію прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Державна політика України має бути спрямована на максимальну підтримку власного інноваційного потенціалу, розвиток наукових і конструкторських центрів, забезпечення світового рівня науково-технічної політики. Доступ до даних світових банків новітніх технологій зорієнтує виробників на впровадження конкурентоспроможних розробок.

Держава повинна впливати на розвиток як державного, так і приватного секторів інноваційної діяльності. Заходи державного регулювання цієї сфери мають бути спрямовані на всебічне заохочення підприємництва та приватної ініціативи, створення структур, які взяли б на себе функцію просування інтелектуального продукту до виробників, що усунуло б суперечності між науковими установами і підприємствами.

Нарощування інтелектуального капіталу є неодмінною умовою економічного зростання України. *Державна політика у сфері інтелектуальної власності* як складової інтелектуального капіталу повинна забезпечувати ефективну й дієву охорону прав на неї, що вимагає, поряд із подальшим дослідженням економічної складової, також створення дієвих правових механізмів її реалізації, а саме розв'язання таких завдань:

- створення ділового середовища для успішного функціонування інноваційної діяльності;
- створення концепції взаємодії освіти, науки, виробництва і держави;
- створення потужної системи фінансування інноваційної діяльності;
- стимулювання розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності і комерціалізації результатів дослідження;
- забезпечення захисту інтелектуальної власності;
- створення державної системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності на всіх етапах впровадження інновацій.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає основна мета і завдання управління основними засобами (капіталом)?
2. Які головні характеристики основних засобів слід брати до уваги під час формування ефективної системи управління ними?
3. Які складові політики управління основними засобами обґрунтовуються в розрізі різних видів діяльності підприємства?
4. Які бувають методи відтворення сукупної споживчої вартості основних засобів і в чому їхня сутність?
5. Які бувають форми відтворення індивідуальної споживчої вартості основних засобів і в чому їхня сутність?
6. Що становить інструментарій управління основними засобами?
7. Які є основні методи управління основними засобами і специфічні методи обґрунтування управлінських рішень щодо формування, використання і відновлення основних засобів?
8. З якою метою проводять інвентаризацію основних засобів?
9. Яка роль оборотного капіталу в діяльності підприємства?
10. Назвіть стадії кругообігу оборотного капіталу.
11. Які елементи оборотного капіталу обслуговують сферу виробництва?
12. Які елементи оборотного капіталу обслуговують сферу обігу?
13. Яке призначення виробничих запасів?
14. У чому полягає особливість витрат майбутніх періодів?
15. Яка роль нормування окремих структурних складових оборотного капіталу підприємства?
16. Завдяки яким заходам можна прискорити оборотність оборотного капіталу на різних стадіях його кругообігу?
17. На основі аналізу наукової літератури дайте своє визначення інтелектуального капіталу і його основних складових.
18. Які методи оцінювання інтелектуального капіталу ви знаєте?
19. Якими чинниками визначається структурний капітал підприємства?
20. Що характеризує споживчий капітал підприємства?
21. Дайте характеристику основних етапів процесу управління інтелектуальним капіталом підприємства.
22. Назвіть етапи трансформації результатів наукових досліджень у капітал.
23. Які основні складові повинен мати механізм розвитку інтелектуальної власності?
24. Якою, на вашу думку, має бути державна політика у сфері інтелектуальної власності?

Тестові завдання

1. Основні засоби мають такі ознаки:

- а) матеріально-речова форма;
- б) агреговані персональні чинники виробництва;
- в) зазнають усіх видів зносу;
- г) зазнають лише фізичного зносу;
- г) строк корисного використання більше операційного циклу, але менше 1 року.

2. До методів відтворення сукупної споживчої вартості основних засобів належать:

- а) нове будівництво;
- б) реконструкція наявних потужностей;
- в) капітальний ремонт;
- г) технічне переозброєння наявних потужностей;
- г) консервація виробництва.

3. У межах стратегічного управління ухвалюють рішення щодо забезпечення:

- а) простого відтворення;
- б) розширеного відтворення.

4. Амортизаційна політика підприємства включає обґрунтовані:

- а) методи і за можливості норми нарахування амортизації;
- б) строки корисного використання основних засобів, методи і за можливості норми нарахування амортизації.

5. Основним методом визначення потреби в основних засобах є:

- а) нормативний;
- б) інвентаризація;
- в) експертних оцінок.

6. До оборотного капіталу належить:

- а) виробниче устаткування;
- б) передавальні пристрої;
- в) готова продукція;
- г) земля.

7. Стадія перетворення оборотного капіталу, на якій оборотні засоби перетворюються на готову продукцію:

- а) заготівельна;

- б) виробнича;
- в) товарна;
- г) реалізації.

8. До оборотних фондів, що обслуговують сферу виробництва, належать:

- а) паливно-мастильні матеріали;
- б) готова продукція;
- в) малоцінний швидкозношуваний інструмент;
- г) дебіторська заборгованість.

9. При нормуванні оборотних коштів у виробничих запасах використовують інтервал часу між двома суміжними поставками матеріального ресурсу. Цю складову виробничого запасу називають ... запасом.

- а) поточним;
- б) транспортним;
- в) підготовчим;
- г) страховим.

10. Що станеться з коефіцієнтом оборотності, якщо обсяг реалізованої продукції збільшити на 15 %, а суму оборотних коштів – на 10 %?

- а) зростатиме;
- б) знижуватиметься;
- в) не зміниться;
- г) набуде від'ємних значень.

11. Складовими оборотного капіталу підприємства є: виробничі запаси (25 тис. грн), незавершене виробництво (5 тис. грн), витрати майбутніх періодів (12 тис. грн), готова продукція на складі (180 тис. грн), грошові кошти (62 тис. грн). Яку частку в оборотному капіталі становлять оборотні фонди? (Відповідь округлити до цілого)

- а) 12 %;
- б) 17 %;
- в) 23 %;
- г) інша відповідь.

12. Обсяг реалізованої за звітний рік продукції торговельного підприємства становить 64 тис. одиниць. Ціна продажу одиниці продукції – 25 грн/од. Відомо, що коефіцієнт оборотності в цьому періоді становив 12,5. Яку суму оборотного капіталу використовувало торговельне підприємство в зазначеному періоді?

- а) 32 тис. грн;
- б) 128 тис. грн;
- в) 120 тис. грн;
- г) інша відповідь.

13. З погляду економічної теорії інтелектуальний капітал – це:

- а) інтелектуальна власність, що в процесі свого руху створює додану вартість;
- б) інтелектуальні ресурси підприємства;
- в) колективні знання, інтелектуальна власність, що належать підприємству;
- г) всі відповіді правильні.

14. Що із зазначеного не формує людського капіталу підприємства:

- а) знання і освіта;
- б) зв'язки зі споживачами;
- в) моральні цінності;
- г) мотивації та стимули.

15. Що із зазначеного не формує клієнтського капіталу підприємства:

- а) канали збуту;
- б) зв'язки зі споживачами;
- в) моральні цінності;
- г) ділова репутація.

16. Що із зазначеного не формує технологічного капіталу підприємства:

- а) об'єкти інтелектуальної власності;
- б) інновації;
- в) програмне забезпечення;
- г) канали збуту.

17. Які складові частини повинен містити механізм розвитку інтелектуальної власності:

- а) економічну;
- б) організаційну;
- в) нормативно-правову;
- г) всі три складові частини.

Практичні завдання**Завдання 1**

Визначте максимальний строк амортизації та рекомендаційну пріоритетність застосування методів нарахування річної амортизації серед альтернативних методів для таких груп основних виробничих засобів логістичного складу:

- а) невиробнича будівля; б) виробнича споруда; в) автотехніка – рефрижератори; г) холодильники; г) морозильники; д) візки гідравлічні складські.

Завдання 2

Відповідно до технологічної карти нормативна потреба в основних засобах у вартісному вираженні становить 3 тис. грн у розрахунку на одиницю продукції. Запланована через рік потужність підприємства становить 500 одиниць продукції. За результатами інвентаризації на початок року виявлено основних засобів на суму 1400 тис. грн, з яких частина вартістю 100 тис. грн підлягає ліквідації. Вартість ліквідації за ринковими цінами становитиме 60 тис. грн. Щодо частини обладнання ухвалено рішення про визнання його майном, що підлягає тимчасовій консервації через невідповідність технічному регламенту (вартість 150 тис. грн). Відповідно до облікової політики підприємства середня річна норма амортизації основних засобів становить 6 % від їхньої вартості.

Розрахуйте потребу в додатковому основному капіталі відповідно до запланованої через рік потужності підприємства.

Завдання 3

Розрахуйте вартість товарного знака олії соняшникової «Сонце» методом додаткового прибутку (шляхом прямої капіталізації доходу) *за таких умов*:

1) фізичний обсяг реалізації олії соняшникової «Сонце» ВАТ «Сонце» за добу становить 50 000 літрів;

2) за результатами маркетингових досліджень встановлено: станом на дату оцінки відпускна ціна 1 л олії «Сонце» (включно з 20 % ПДВ) у середньому на 1,5 грн перевищує відпускну ціну олії кількох рядових конкурентів, якій вона відповідає за своїми споживчими якостями; собівартість 1 л олії «Сонце» перевищує собівартість олії рядових конкурентів на 0,6 грн;

3) норма дохідності олієжирової промисловості становить 30 %.

Завдання 4

Розрахуйте вартість товарного знака масла «Преміум» методом роялті (шляхом непрямої капіталізації доходу), що буде використовуватись протягом 5 років *за таких умов* (таблиця):

№ з/п	Показники	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік
1	Плановий обсяг випуску масла, кг	360 000	400 000	480 000	600 000	720 000
2	Ціна, грн/кг	15	15	16	17	18
3	Роялті за даними ринку товарних знаків для молочної продукції, %	3	3	3	3	3
4	Ставка дисконтування, %	20	20	20	20	20
5	Витрати з продовження терміну дії свідоцтва, тис. грн	—	—	—	—	1,5

Розрахунки провести відповідно до таблиці

№ з/п	Показники	Розрахунок	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік
1	Обсяг випуску, кг	табл. 1					
2	Ціна, грн/кг	табл. 1					
3	Роялті, %	табл. 1					
4	Дохід від роялті, тис. грн	п. 1 х п. 2 х п. 3 / 100 / 1000					
5	Витрати з продовження терміну дії свідоцтва, тис. грн	табл. 1					
6	Чисті доходи від товарного знака, тис. грн	п. 4 – п. 5					
7	Коефіцієнт дисконтування K_i (фактор поточної вартості $r - 20\%$)	$\frac{K_i - 1}{100} \times \frac{100}{(100 + r)}$					
8	Поточні доходи від товарного знака, тис. грн	п. 6 х п. 7					
9	Вартість прав на використання товарного знака, тис. грн	Σ п. 8					

Завдання 5

Розрахуйте вартість патенту на технологію двома методами:

- 1) методом переваги в прибутку (шляхом прямої капіталізації доходу);
 - 2) методом додаткового прибутку (шляхом прямої капіталізації доходу);
- за таких умов:

1) за даними звітності прибуток компанії за останні 3 роки до впровадження новітньої технології становив:

Рік	1	2	3
Обсяг прибутку, млн грн	110	115	123
Курс долара США, грн	21	22	24

2) за даними звітності прибуток компанії за останні 2 роки після впровадження новітньої технології становив:

Рік	1	2
Обсяг прибутку, млн грн	238	265
Курс долара США, грн	25	26

3) на дату оцінки курс долара США становить 26 грн;

4) депозитні ставки для юридичних осіб на дату оцінки становлять (у доларах США, % річних)

Назва банку	Місто	Річний відсоток за депозитами на 12 міс.
Ощадбанк	Київ	1,7
Таскомбанк	Київ	2,25
ПриватБанк	Київ	1,75
Правекс Банк	Київ	0,1
Альфа-Банк	Київ	0,25
Універсал Банк	Київ	1,0
Кредитвест Банк	Київ	2,75
Форвард Банк	Київ	3,0
РВС Банк	Київ	2,6
Укрексімбанк	Київ	2,3
Укргазбанк	Київ	2,0
Перший інвестиційний Банк	Київ	2,5
ПУМБ	Київ	1,7

5) розміри премій за ризик, пов'язаний з інвестуванням у підприємство, що є власником патенту на технологію, який оцінюється, такі:

Вид ризику	Примітки	Величина надбавки, %	
		до впровадження технології	після впровадження технології
Ключова фігура; якість управління	Управління підприємством загалом не залежить від ключової фігури та володіє досить кваліфікованим менеджментом	1	1
Розмір компанії	Підприємство належить до середніх підприємств як за виробничою потужністю, так і за реальними обсягами виробництва з перспективою їх зростання	2	1

Вид ризику	Примітки	Величина надбавки, %	
		до впровадження технології	після впровадження технології
Фінансова структура	Підприємство працює переважно за рахунок власних коштів, про що свідчать показники його фінансового стану. На дату оцінки спостерігається позитивна тенденція до поліпшення ситуації.	1	1
Товарно-територіальна диверсифікація	Продукція підприємства має стійкий попит на ринку. Аналіз ринку свідчить про стійкий зростаючий попит у майбутньому на продукцію підприємства в територіальному діапазоні.	2	1
Диверсифікація клієнтури	Обсяги реалізації не залежать від 1–2 основних споживачів, є постійний попит на продукцію	1	1
Прибутки: норми та ретроспективна прогнозованість	Підприємство стабільно працює, наявна тенденція до поступового зростання обсягів реалізації продукції завдяки поліпшенню якості за зменшення собівартості	2	1

Розрахунок провести в такій послідовності

Метод переваги в прибутку

1. Середній прибуток компанії за останні 3 роки до впровадження новітньої технології:

Рік	1	2	3
Обсяг прибутку, млн дол. США			
Середній прибуток за 3 роки, млн дол. США			
Середній прибуток за 3 роки, млн грн за курсом на дату оцінки			

2. Середній прибуток компанії за останні 2 роки після впровадження новітньої технології:

Рік	1	2
Обсяг прибутку, млн дол. США		
Середній прибуток за 2 роки, млн дол. США		
Середній прибуток за 2 роки, млн грн за курсом на дату оцінки		

3. Розрахунок ставки капіталізації кумулятивним методом

Показники	Примітки	Ставка капіталізації, %	
		до впровадження технології	після впровадження технології
Безризикова ставка капіталізації	Середня по валютних депозитах банків		
Надбавка за ризику	Сума надбавок за ризику		
Ставка капіталізації	Сума безризикової ставки і надбавок за ризику		

4. Розрахунок вартості компанії (ЦМК) прибутковим підходом і вартості патенту на технологію:

Показники	до впровадження технології	після впровадження технології
Середній прибуток, млн грн		
Ставка капіталізації, %		
Ставка капіталізації, коефіцієнт		
Вартість компанії, млн грн		
Вартість патенту на технологію, млн грн		

Метод додаткового прибутку (шляхом прямої капіталізації доходу)

Кроки 1, 2, 3 аналогічні попередньому варіанту.

4. Розрахунок вартості патенту на технологію:

Показники	до впровадження технології	після впровадження технології
Середній прибуток, млн грн		
Додатковий середній прибуток, млн грн		
Ставка капіталізації, %		
Ставка капіталізації, коефіцієнт		
Вартість патенту на технологію, млн грн		

Література до теми

1. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр : Эльга, 2000. – 720 с.
2. Бутко М. П. Виробничий менеджмент : підручник / М. П. Бутко, С. М. Задоржна, Н. В. Іванова. – Київ : Центр учбов. літ., 2015. – 424 с.
3. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / О. Бутнік-Сіверський. – Режим доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9823/1/intelektualnii_kapital.pdf
4. Бутнік-Сіверський О. Б. Евристика в інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва / О. Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 8. – С. 29–34.
5. Васьківська К. В. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / К. В. Васьківська, О. А. Сич. – Львів : ГАЛИЧ-ПРЕС, 2017. – 236 с.
6. Ватченко О. Б. Управління оборотним капіталом / О. Б. Ватченко, І. Б. Тахматова // Економічний простір. – 2011. – № 50. – С. 193–200.
7. Гава Ю. В. Інтелектуальний капітал та проблеми його виміру / Ю. В. Гава // Економічний вісник Донбасу. – 2007. – № 3(9). – С. 49–54.
8. Дайнеко В. Г. Экономическая сущность интеллектуального капитала и процесса его накопления / В. Г. Дайнеко // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. – 2004. – № 1. – С. 5–9.
9. Докієнко Л. М. Інвестиційний менеджмент : підручник / Л. М. Докієнко, В. В. Клименко, Л. М. Акімова. – Київ : Академвидав, 2011. – 408 с.
10. Жаворонкова Г. В. Інтелектуальний капітал: науково-теоретичні аспекти / Г. В. Жаворонкова, Д. М. Соковніна // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1, 2. – С. 351–359.
11. Интеллектуальный капитал – стратегический потенциал организации : учеб. пособ. / [под ред. А. Л. Гапоненко, Т. М. Орловой]. – Москва : Изд. дом «Социальные отношения», 2003. – 184 с.
12. Ілляшенко С. М. Управління інтелектуальним капіталом підприємства : монографія / С. М. Ілляшенко, Є. О. Голишева, А. В. Колодка. – Суми : Триторія, 2017. – 360 с.
13. Капітал, основні та оборотні засоби підприємства : навч. посіб. / П. В. Круш, О. В. Клименко, В. І. Подвігіна, В. О. Гулевич. – Київ : Центр учбов. літ., 2008. – 328 с.
14. Кендюхов О. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендюхов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 28–33.
15. Кендюхов О. Сутність і зміст організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. Кендюхов // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 32–37.
16. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління : монографія / О. В. Кендюхов ; Інститут економіки промисловості НАН України ; ДонУЕП. – Донецьк : ДонУЕП, 2006. – 307 с.

17. Козырев А. Н. Интеллектуальный капитал: новая парадигма оценки бизнеса и нематериальных активов / А. Н. Козырев // Аналитический вестник. – 2001. – № 1. – С. 3–10.
18. Курило Л. І. Інституціональне забезпечення формування інтелектуального капіталу / Л. І. Курило // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки). – 2014. – № 1(25). – С. 158–166.
19. Кустріч Л. О. Підвищення рівня управління оборотним капіталом / Л. О. Кустріч // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 103–106.
20. Лойко В. В. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / В. В. Лойко, Т. П. Макаровська. – Київ : КНУТД, 2015. – 267 с.
21. Меренков О. Інтелектуальний капітал організацій – ключ до розвитку і зростання економіки [Електронний ресурс] / О. Меренков. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream>
22. Методичні рекомендації щодо трансформації наукової продукції в об'єкти права інтелектуальної власності та їх капіталізація / В. П. Ситник, М. Ф. Бойко, А. Ф. Гойчук та ін. – Київ, 2006. – 68 с.
23. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
24. Самбурська Н. І. Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами: теорія і практика : монографія / Н. І. Самбурська. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2015. – 289 с.
25. Ступнікер Г. Л. Управління інтелектуальним капіталом підприємства на основі економічної діагностики [Електронний ресурс] / Г. Ступнікер // Ефективна економіка. – 2011. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=565>
26. Теницька Н. Б. Система управління оборотним капіталом підприємства [Електронний ресурс] / Н. Б. Теницька, О. М. Мяло, Є. Л. Аніпір // Ефективна економіка. – 2013. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2409>
27. Теницька Н. Б. Теоретико-методологічні основи управління оборотним капіталом підприємств металургійного комплексу [Електронний ресурс] / Н. Б. Теницька, О. С. Струць // Ефективна економіка. – 2014. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3410>
28. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент : підручник / В. М. Шелудько. – Київ : Знання, 2013. – 375 с.
29. Sveiby K. E. Methods for Measuring Intangible Assets [Electronic resource] / K. E. Sveiby. – Mode of access: <http://www.sveiby.com/articles/MeasureIntangibleAssets.html>